

KONFERENCJE

Urszula Szwed-Strych

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Warszawa, Polska

u.szwed-strych@uw.edu.pl

HINC OMNIA Zbiory historyczne, artystyczne i specjalne w bibliotekach oraz innych instytucjach kultury, 20–21 listopada 2023 r., Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Abstrakt: 4. edycja zorganizowanej przez BUW konferencji HINC OMNIA Zbiory historyczne, artystyczne i specjalne w bibliotekach oraz innych instytucjach kultury odbyła się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w dniach 20–21 listopada 2023 r. pod hasłem „Niedoceniane bogactwo. Wykorzystanie danych bibliograficznych i katalogowych zbiorów specjalnych w badaniach naukowych”. Zaproszeni prelegenci – pracownicy naukowcy i bibliotekarze opowiedzieli o różnych sposobach wykorzystania metadanych bibliotecznycy w badaniach oraz podzielili się doświadczeniami z prac nad opracowaniem takich danych. Tematy wystąpień dotyczyły m.in.: wartości zbiorów kartograficznych jako źródła danych dla badań naukowych, wykorzystywania potencjału badawczego strony wizualnej materiałów bibliotecznycy, prezentacji wybranych katalogów cyfrowych jako źródeł do interdyscyplinarnych badań naukowych, wykorzystania *crowdsourcingu* jako narzędzia do ulepszania jakości metadanych dziedzictwa kulturowego na przykładzie platformy transkrypcyjnej TranskriBUW oraz prezentacji zagranicznych projektów wykorzystujących metadane bibliograficzne i katalogowe.

Słowa kluczowe: BUW, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Konferencja HINC OMNIA – dane bibliograficzne, dane katalogowe, zbiory specjalne

Keywords: BUW, University of Warsaw Library, Hinc Omnia Conference, bibliographical data, catalogue data, special collections

Konferencja odbyła się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w dniach 20–21 listopada 2023 r. pod hasłem „Niedoceniane bogactwo. Wykorzystanie danych bibliograficznych i katalogowych zbiorów specjalnych w badaniach naukowych”. Zaproszeni prelegenci – pracownicy naukowcy i bibliotekarze opowiedzieli o różnych sposobach wykorzystania metadanych bibliotecznych w badaniach oraz podzielili się doświadczeniami z prac nad opracowaniem takich danych.

Fot. 1. Konferencja HINC OMNIA 2023

Źródło: Archiwum BUW
Zdjęcie: Jadwiga Antoniak

Uczestników konferencji powitała Jolanta Talbierska, p.o. Dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W swoim wystąpieniu podkreśliła, że potencjał badawczy danych bibliograficznych i katalogowych zbiorów specjalnych jest istotny z punktu widzenia humanistyki cyfrowej, również dla naukowców, którzy mogą dzięki niemu eksplorować zupełnie nowe pola badawcze.

Merytoryczną część konferencji otworzył referat Marcina Roszkowskiego z Uniwersytetu Warszawskiego na temat uwarunkowań epistemicznych w badaniach nad metadanymi dokumentów oraz referat specjalny poświęcony komputerowemu „czytaniu” bibliografii przygotowany przez Adama Pawłowskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego i Tomasza Walkowiaka z Politechniki Wrocławskiej.

Kontekstem rozważań Roszkowskiego był rozwijany w ramach humanistyki cyfrowej kierunek związany z wykorzystaniem w badaniach nad zasobami

bibliograficznymi nowoczesnych technologii, takich jak przetwarzanie języka naturalnego, uczenie maszynowe czy technologie semantyczne. Metadane bibliograficzne dokumentów mogą też pośrednio charakteryzować rzeczywistość. Jednak sposób, w jaki opisujemy dokumenty, jest zdeterminowany przez funkcje usług bibliograficznych. Wykorzystanie metadanych w badaniu rzeczywistości „pozadokumentacyjnej” wiąże się więc ze zmianą celu ich wykorzystania. Wykorzystanie metadanych bibliotecznycych w badaniach wymaga dyskusji nad ich statusem epistemicznym oraz rolą technologii w poznaniu rzeczywistości za ich pośrednictwem.

Tegoroczna konferencja HINC OMNIA podjęła problematykę badania zbiorów specjalnych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii w oparciu o zawartość katalogów bibliotecznycych i bibliografii. To ciekawa i obiecująca perspektywa badawcza, w której konfrontuje się wielowiekową tradycję bibliotek w zakresie gromadzenia i dokumentowania dziedzictwa kulturowego z możliwościami przetwarzania dużych ilości danych oferowanymi przez technologie i metody *data science*. To również szansa dla bibliotek, aby nie tylko dostarczać wysokiej jakości materiał badawczy dla innych dyscyplin, ale też aktywnie uczestniczyć w tego rodzaju badaniach i korzystać z rozwoju technologicznego.

powiedział Marcin Roszkowski.

Fot. 2. Dr Marcin Roszkowski. Konferencja HINC OMNIA 2023

Źródło: Archiwum BUW
Zdjęcie: Jadwiga Antoniak

Tomasz Walkowiak na podstawie serwisu Wrocław Bibliodata Website, pozwalającego na wizualizację wielkich zbiorów danych bibliograficznych z lat 1800–2020 z katalogów Biblioteki Narodowej, przedstawił potencjał prowadzenia z wykorzystaniem takich danych do badań transdyscyplinarnych, łączących elementy antropologii kultury, informatologii, historii nowożytnej, lingwistyki i informatyki stosowanej.

Cezary Rosiński z Instytutu Badań Literackich PAN oraz Patryk Hubar z IBL PAN i Uniwersytetu Warszawskiego w swoim referacie skupili się na sposobach rozwiązywania kluczowych problemów utrudniających efektywne wykorzystanie danych bibliograficznych w badaniach. Te problemy to m.in.: niekompletność katalogów, niewłaściwe procedury digitalizacji prowadzące do tworzenia nieprzeszukiwalnych obiektów cyfrowych czy przestarzałe schematy metadanych. Prelegenci przedstawili przykłady przybliżania zbiorów bibliograficznych do gotowości badawczej na podstawie wyników prac realizowanych w ramach projektów krajowych i europejskich. Skoncentrowali się na systemie przeznaczonym do prezentacji informacji dziedzinowych, metodach wzbogacania i semantyzacji danych bibliograficznych oraz na podejściu opartym na inteligentnych rozwiązaniach do przeprowadzenia retrokonwersji drukowanych bibliografii.

Natomiast Wojciech Graś z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Biblioteki Raczyńskich w swoim referacie zwrócił uwagę na brak w instrukcjach opracowywania zbiorów specjalnych, szczególnie starych druków, informacji dotyczących szeroko pojmowanego opisu fizycznego obiektów. To istotna kategoria danych opisujących indywidualne cechy fizyczne (znaki własnościowe, malatury, grafiki, oprawy, marginalia etc.), które wyróżniają konkretny egzemplarz danego druku spośród innych zachowanych jego oryginałów. Wskazał też na potrzebę stworzenia wskazówek metodycznych w zakresie cech indywidualnych dla zbiorów specjalnych.

Iwona Wiśniewska z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie podjęła próbę zdefiniowania i omówienia potrzeb trzech grup użytkowników katalogów bibliotecnych: bibliotekarzy, bibliografów oraz użytkowników na przykładzie prowadzonego przez BUW katalogu NUKAT i dostępnych w nim opisów różnych typów zbiorów specjalnych.

Tematem referatu Anety Firlej-Buzon z Uniwersytetu Wrocławskiego były doświadczenia wybranych bibliotek uniwersyteckich: Stanford University, University of Chicago, University of Pennsylvania, które podjęły pionierskie próby budowania uczelnianego jeziora danych lub opracowania wspólnych platform stanowiących międzuczelniane jezioro danych. Jezioro danych – to system lub pojedyncze repozytorium różnych danych przechowywanych w surowym formacie (w tym: kopii danych systemu źródłowego, danych z czujników, danych społecznościowych, przekształconych danych wykorzystywanych m.in. do

raportowania, zaawansowanej analityki i uczenia maszynowego, danych ustrukturyzowanych, nieustrukturyzowanych i binarnych). Celem ich tworzenia jest dostarczenie uniwersytetom narzędzi umożliwiających analizę wszystkich posiadanych danych i zabezpieczenie możliwości ich przyszłego wykorzystania.

Dorota Sidorowicz-Mulak z Zakładu Narodowego im. Ossolińskich omówiła cele i założenia projektu „Katalog cyfrowy druków XVII–XVIII w. z historycznej kolekcji Ossolineum w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie”, realizowanego w latach 2022–2026 w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. W toku prac powstaje baza katalogowa zawierająca dane bibliograficzne książek, opisy i fotografie opraw oraz zdjęcia kart tytułowych druków z XVII–XVIII w. z historycznej kolekcji Ossolineum w zbiorach LNNBU oraz dane dotyczące druków XVII i XVIII w. uzyskane podczas realizacji projektu NPRH „Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum”. Baza będzie stanowić cenny materiał źródłowy dla badań z zakresu nauk humanistycznych dzięki rejestracji zabytków materialnych związanych z Polską, a pozostających poza jej granicami. Stworzenie cyfrowego katalogu pozwoli też na upowszechnienie wiedzy o zespole zabytków piśmienniczych XVII–XVIII w. o ossolińskiej proveniencji w zbiorach LNNBU.

Piotr Pokora, reprezentujący Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Bibliotekę Raczyńskich, przedstawił w swoim referacie możliwości podejmowania badań historii losów fragmentów księgozbiorów historycznych znajdujących się obecnie w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Raczyńskich. Punktem wyjścia dla tych badań jest tworzona od 2021 r. baza proveniencyjna, licząca obecnie 1328 rekordów będących wynikiem przebadania 12,5 tys. starodruków oraz nielicznych rękopisów i obiektów dawnej kartografii ze zbiorów biblioteki. Zgromadzone w niej dane pozwalają na prowadzenie pogłębionych studiów nad historią gromadzenia, przemieszczeń i rozproszenia woluminów oraz nad historią ludzi, którzy byli ich wcześniejszymi właścicielami. Baza otwiera więc nowe możliwości poznawcze i obszary badawcze z dziedziny historii, prozopografii czy kultury i dziejów książki. W obliczu faktu, że na przełomie stycznia i lutego 1945 r. spłonął gmach Biblioteki Raczyńskich, a wraz z nim większość dokumentacji akcesyjnej księgozbioru i inwentarze biblioteki, baza proveniencyjna staje się też podstawowym narzędziem umożliwiające poznanie historii gromadzenia księgozbioru przez Kazimierza i Edwarda Raczyńskich, Konstancję z Potockich Raczyńską i wreszcie samą Bibliotekę Raczyńskich – jako najstarszą instytucję kultury w Poznaniu i w Wielkopolsce.

O bazie proveniencyjnej jako źródle dla interdyscyplinarnych badań naukowych mówiła również w swoim wystąpieniu Anna Bujko z Instytutu Północnego im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie. Powstająca tam Elektroniczna Baza Proveniencji ma objąć historyczne księgozbiory sześciu najważniejszych

olsztyńskich księżnic: Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, Biblioteki Instytutu Północnego im. W. Kętrzyńskiego, Biblioteki Muzeum Warmii i Mazur, Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej oraz Archiwum Państwowego w Olsztynie i będzie docelowo liczyła 21 500 rekordów. Baza zawierać będzie indeks znaków własnościowych oraz indeks właścicieli znaków własnościowych uzupełniany o skany opisywanych znaków własnościowych i innych form (zapisy odręczne, sygnatury biblioteczne itd.). Stworzenie bazy pozwoli na prowadzenie badań dotyczących dziedzictwa materialnego zachowanego na terenie Warmii i Mazur, w szczególności: stanu zachowania historycznych księgozbiorów, przedwojennych instytucjonalnych i prywatnych właścicieli znaków własnościowych, podmiotów związanych z ruchem i obrotem książką, spuścizny kulturowej Kościoła katolickiego i ewangelickiego, a także szkolnictwa, bibliotek oraz osób i instytucji związanych z ruchem książki przed i po roku 1945.

Fot. 3. Prof. Adam Pawłowski. Konferencja HINC OMNIA 2023

Źródło: Archiwum BUW
Zdjęcie: Jadwiga Antoniak

Aleksandra Wajnert z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosiła referat na temat próby budowy katalogu opraw w Bibliotece Raczyńskich. Znajduje się w niej 253 inkunabułów oraz ok. 21 000 starych druków, a katalog mógłby zawierać zestawienie ich opraw uwzględniający ich dokładny

opis obejmujący: materiał, kompozycję, dekoracje, superekslibrisy i inne elementy. Prelegentka uzasadniła też celowość budowy takiego katalogu oraz zaprezentowała różne warianty not katalogowych i podzieliła się wątpliwościami, które pojawiły się w trakcie tworzenia szkicu katalogu. Katalog opraw byłby ciekawym narzędziem do wykorzystania przez tegumentologów w badaniach nad dawną książką, mógłby się też przyczynić do lepszego poznania rodzimego rzemiosła introligatorskiego. Ukazanie różnych elementów opraw może okazać się też pomocne w innych obszarach badań, np. proveniencyjnych, heraldyki, grafiki czy z szeroko rozumianej historii sztuki.

Maciej Matwijów z Uniwersytetu Wrocławskiego analizował przydatność katalogów zbiorów rękopiśmiennych do badań nad staropolską książką rękopiśmienną XVII–XVIII w. Zaprezentowane wnioski oparł na obserwacjach poczynionych w trakcie badań nad *silva rerum* czy *miscellanea* – rodzajem książek rękopiśmiennych z czasów staropolskich XVII–XVIII w., zawierających przeciętnie ok. 100–200 dokumentów piśmienniczych o niejednorodnej strukturze. Z powodu niejednorodnej zawartości opracowanie katalogowe tych rękopisów stwarzało spore trudności, a powstające w różnych instytucjach i w różnych latach opisy katalogowe były niespójne ze względu na brak jednolitych zasad metodologicznych ich opracowania. Sytuacja poprawiła się dopiero po roku 1945, kiedy Biblioteka Kórnicka PAN i Biblioteka Narodowa w Warszawie wypracowały naukowy model opisu katalogowego rękopisów. Zmiany były wprowadzane w różnych instytucjach na różnych etapach – Matwijów szacuje, że jedynie około 40% rękopisów znajdujących się w Polsce ma pełne opisy katalogowe dające wyczerpującą informację m.in. o ich zawartości. Prelegent zwrócił uwagę, że w przypadku rękopisów wątpliwa jest potrzeba tworzenia katalogów elektronicznych, kluczowy zaś okazuje się poziom samego opracowania katalogowego.

Kolejne dwa referaty tej sesji koncentrowały się na wartości szczegółowych opisów bibliograficznych zbiorów specjalnych jako źródła danych dla badań naukowych w wielu dyscyplinach. Wystąpienie Wiesława Babika z Uniwersytetu Jagiellońskiego dotyczyło specyfiki danych rzeczowych i opisu rzeczowego zbiorów kartograficznych. Joanna Maciejewska z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie omówiła przydatność opracowania kuriozów na przykładzie wybranych XIX-wiecznych gier: *Co się stało?!!! – gra w plotki* z 1905 r., *Wróżka – gra salonowa* z lat 1880–1915, *Gra rycerska* czy *Podróż po Kuli Ziemskiej* oraz *Historja polska w obrazkach. Gra Pedagogiczna* z unikatowej kolekcji Gabinetu Dokumentów Życia Społecznego BUW.

Małgorzata Kornacka z Uniwersytetu Warszawskiego na przykładzie analizy podręczników gramatyki języka łacińskiego pokazała, w jakim stopniu metadane odzwierciedlają typowy kontekst funkcjonowania podręcznika: system nauczania (określone stopnie zakładające określoną kolejność opanowania

materiału), konwencję podręcznika (wielo- lub jednojęzyczność, wykorzystanie metod mnemotechnicznych, wykorzystanie przedstawień graficznych i tabel) oraz konwencję nazewniczą (tytułowanie podręcznika i użyta w nim terminologia). Wnioski sformułowane na podstawie podręczników określonej dyscypliny mogą częściowo sprawdzić się również w przypadku podręczników innych dziedzin.

Tematem referatu Aleksandry Losik reprezentującej Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Bibliotekę Kórnicką PAN było podsumowanie czterech lat pracy użytkowników ze środowiska naukowego na Platformie Cyfrowej PAN Biblioteki Kórnickiej opracowanej w ramach projektu „Cyfrowe udostępnianie zasobów Polskiej Akademii Nauk – Biblioteki Kórnickiej” realizowanego w latach 2017–2019 przez PAN Bibliotekę Kórnicką w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020. Dr Losik omówiła również wpływ wykorzystania AI w wyszukiwarkach katalogowych na jakość kwerend naukowych.

Wystąpienie Macieja Tarkowskiego i Ewy Serafin-Prusator z Uniwersytetu Warszawskiego oraz Przemysława Wątroby z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie było poświęcone platformie RE-CREATIO – elektronicznemu repozytorium niezrealizowanych projektów architektonicznych. Są w nim prezentowane i opisane polskie i zagraniczne projekty architektoniczne, które nigdy nie zaistniały w przestrzeni publicznej. Część z nich, jak np. plansze Villi Laurentyny według koncepcji Stanisława Kostki Potockiego, miała istnieć wyłącznie w sferze idei; inne, jak projekt Świątyni Najwyższej Opatrzności Bożej autorstwa Jakuba Kubickiego, miały być, ale z różnych przyczyn nie zostały zrealizowane. W RE-CREATIO znajdują się projekty zawierające plansze, plany i przekroje architektoniczne wraz z opracowanymi metadany-ami oraz ogólny opis projektu i biogramy jego autorów. Platforma pozwala na mapowanie danych i korzysta z międzynarodowego standardu metadanych (spełniających kryteria dostępności, jakości, trwałości i otwartości).

Rola księgozbiorów w badaniu dziejów towarzystw naukowych na przykładzie Polskiego Towarzystwa Filozoficznego to temat referatu Renaty Rokickiej z Uniwersytetu Warszawskiego. Przedstawiła w nim projekt swojej planowanej rozprawy doktorskiej poświęconej historii i rekonstrukcji księgozbioru Polskiego Towarzystwa Filozoficznego (PTF), której celem jest wypełnienie luki badawczej w zakresie dziejów księgozbiorów polskich towarzystw naukowych w XX w. Prelegentka omówiła m.in. koncepcję inwentarza i katalogu publikacji wchodzących w skład księgozbioru PTF, a także kolekcji innych towarzystw, które na skutek wydarzeń politycznych i społecznych zostały włączone do tego księgozbioru.

Kolejną przedstawicielką Uniwersytetu Warszawskiego, Katarzyna Jarczyńska, również zaprezentowała koncepcję swojej rozprawy doktorskiej

poświęconej spuściźnie i księgozbiorowi Janusza Krajewskiego, pierwszego kierownika Połączonych Bibliotek Wydziałów Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk i Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Do rekonstrukcji jego biografii wykorzystane zostaną materiały archiwalne oraz inwentarze biblioteczne, katalogi tradycyjne i internetowe, a także spisy książek przekazanych przez Janusza Krajewskiego Połączonym Bibliotekom. Księgozbiór darczyńcy będzie badany z zastosowaniem metody bibliograficznej i proveniencyjnej. Na koniec referatu omówione zostały potencjalne zastosowania modelu ujęcia spuścizn osobistych w jednej bazie danych, integrującej informacje o materiałach przechowywanych w różnych repozytoriach: bibliotekach, archiwach i muzeach.

Fot. 4. Iwona Wiśniewska. Konferencja HINC OMNIA 2023

Źródło: Archiwum BUW
Zdjęcie: Jadwiga Antoniak

Wystąpienie Łukasza Ratajczaka z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie było poświęcone procesowi *crowdsourcingu* jako narzędzia do ulepszania jakości metadanych dziedzictwa kulturowego. Na przykładzie platformy transkrypcyjnej TranskriBUW, projektowanej w BUW w partnerstwie z Fundacją na Rzecz Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego „Universitatis Varsoviensis”, prelegent przedstawił możliwości zastosowania nowoczesnych narzędzi cyfrowych do transkrypcji m.in. dokumentów rękopiśmiennych. Wyjaśnił, w jaki sposób wolontariackie transkrypcje mogą ułatwić tworzenie nowych,

bogatych w metadane, zdigitalizowanych zasobów pozwalających na dotarcie do niedostępnych wcześniej zbiorów, stanowiąc jednocześnie propozycję usprawnienia działań edukacyjnych i aktywizowania środowiska akademickiego.

Autorka ostatniego referatu zaprezentowanego podczas konferencji, Barbara Chmielewska z Biblioteki Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, przedstawiła problematykę wykorzystywania potencjału badawczego strony wizualnej materiałów bibliotecznych ze zbiorów krajowych bibliotek. Prelegentka przeprowadziła analizę rozwiązań stosowanych przez polskie instytucje kultury i katalogi centralne w zakresie gromadzenia i udostępniania danych dotyczących strony wizualnej materiałów graficznych takich jak: okładki, obwoluty, ilustracje czy okładki nośników dźwięku (płyty winylowe, płyty CD, kasety itp.). Zwróciła szczególną uwagę na konieczność upowszechnienia zasady podawania danych twórców grafiki, projektantów i ilustratorów oraz źródeł wykorzystywanych przez nich obrazów czy fotografii, które pozwoliłyby m.in. umiejscowić książkę w licznych powiązaniach i kontekstach kulturowych. Są to dane szczególnie cenne dla badaczy kultury wizualnej, bibliologów, historyków książki i edytorstwa oraz kolekcjonerów i hobbystów.

Konferencję zakończyła ożywiona dyskusja, której uczestnicy podkreślali konieczność dalszego intensywnego rozwoju jakości i zakresu danych bibliograficznych i katalogowych mających konkretny potencjał badawczy i w oczywisty sposób wpływających na postrzeganie problemów poznawczych.

W konferencji wzięło udział 24 prelegentów i około 50 słuchaczy.

Program wydarzenia jest dostępny na stronie

<https://konferencje.buw.uw.edu.pl/hincomnia2023/>.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie organizuje naukową konferencję „HINC OMNIA Zbiory historyczne, artystyczne i specjalne w bibliotekach oraz innych instytucjach kultury” od 2017 r. Celem cyklu jest stworzenie platformy wymiany doświadczeń związanych z wyzwaniem wynikającym z potrzeby specjalnego traktowania, ochrony i udostępniania zbiorów bibliotecznych, często o charakterze muzealnym, a także dyskusji na temat metodyki badań i opracowania tych zbiorów oraz rozwiązywania problemów terminologicznych. Konferencje odbywają się co dwa lata, a poprzednie edycje dotyczyły następujących tematów: 2017 r. – „Zbiory XIX-wieczne. Organizacja, terminologia, metodyka badań, konserwacja”; 2019 r. – „Zbiory specjalne polskich bibliotek naukowych w katalogu centralnym NUKAT”; 2021 r. – „Zbiory Specjalne 3.0”.